

वामदेवो गौतमः। उषाः। त्रिष्टुप्

इदमु त्यत्पुरुतमं पुरस्ताज्ज्योतिस्तमसो वयुनावदस्थात्।

नूनं दिवो दुहितरौ विभातीर्गातुं कृणवन्नुषसो जनाय ॥ ४.०५१.०१

इदं त्यत्- तदेतत्। पुरुतमम्- अतिशयेन प्रभूतम्। वयुनावत्- ज्ञानयुक्तम्। ज्योतिः। पुरस्तात्- प्रत्यक्षतः। तमसः- अन्धकारात्। अस्थात्- उदतिष्ठत्। नूनम्- सत्यम्। दिवो दुहितरः- दिव्याः। विभातीः- ज्योतिष्मत्यः। उषसः। जनाय- विशे। गातुम्- मार्गम्। कृणवन्- कुर्वन्ति ॥१॥

अस्थुरु चित्रा उषसः पुरस्तान्मिता इव स्वरवोऽध्वरेषु।

व्यूव्रजस्य तमसो द्वारोच्छन्तीरव्रज्जुचयः पावकाः ॥ ४.०५१.०२

चित्राः- असाधारण्यः। उषसः। पुरस्तात्- प्रत्यक्षतः। अध्वरेषु- ध्वररहितकर्मसु। मिता इव स्वरवः- उपयुक्ततीक्ष्णायुधानीव। व्रजस्य- आवारकस्य। तमसः- अन्धकारस्य। द्वारा- द्वाराणि। शुचयः- दीप्तिमत्यः। पावकाः- पवित्राः। वि उच्छन्तीः। अव्रन्- व्यावृण्वन् ॥२॥

उच्छन्तीरद्य चितयन्त भोजान्नाधोदेयायोषसो मघोनीः।

अचित्रे अन्तः पणयः ससन्त्वबुध्यमानास्तमसो विमध्ये ॥ ४.०५१.०३

अद्य- इदानीम्। उच्छन्तीः- तमो विवासयन्त्यः। भोजान्- यजमानान्। राधोदेयाय- संसिद्धिदानाय। चितयन्तीः- प्रज्ञावतः कुर्वत्यः। मघोनीः- सम्पद्वत्यः। उषसो भवन्ति। अचित्रे- अचायनीये। तमसः- अन्धकारस्य। विमध्ये। अन्तः। अबुध्यमानाः- जागरणरहिताः। पणयः- लोभभावनाः। ससन्तु- स्वपन्तु। उषा ज्ञानोदयदेवतेति कारणेन तस्या उदये लोभस्वार्थभावनानां स्वापः प्राथ्यते ॥३॥

कुवित्स देवीः सनयो नवो वा यामो बभूयादुषसो वो अद्य।

येना नवगवे अङ्गिरे दशगवे सप्तास्ये रेवती रेवदूष ॥ ४.०५१.०४

सनयः- सनातन्यः । देवीः- देव्यः । उषसः- हे प्रभात्यो ज्ञानोदयदेवताः । अद्य- इदानीम् । वः-
युष्माकम् । नवः- अभिनवः । यामः- मार्गः । कुवित्- बहुवारम् । बभूयात्- भवेत् । येन । नवग्वे
दशग्वे अङ्गिरे- बहुगतय अङ्गनशीलायोपासकाय । सप्तास्ये-
भूर्भुवरादिसप्ताध्यात्मसाधनभूमिकोपेताय । रेवतीः- सम्पद्वत्यः । रेवत्- सम्पद्यथा भवति तथा ।
ऊष- विभातं कृतवत्यः ॥४॥

यूयं हि देवीर्ऋतयुग्भिश्चैः परिप्रयाथ भुवनानि सद्यः ।

प्रबोधयन्तीरुषसः ससन्तं द्विपाच्चतुष्पाच्चरथाय जीवम् ॥ ४.०५१.०५

यूयम् । हि- खलु । देवीः- देव्यः । ऋतयुग्भिः- यज्ञगामिभिः । अश्वैः- प्राणतुरगैः । सद्यः- क्षणेन ।
भुवनानि- लोकान् प्रति । परिप्रयाथ- गच्छथ । ससन्तम्- स्वपन्तम् । द्विपाच्चतुष्पात् जीवम् ।
चरथाय- चरणाय । प्रबोधयन्तीः- प्रकर्षेण बोधयन्त्यः । उषसो भवन्ति ॥५॥

क्व स्विदासां कतमा पुराणी यया विधाना विदधुर्ऋभूणाम् ।

शुभं यच्छुभ्रा उषसश्चरन्ति न वि ज्ञायन्ते सदृशीरजुर्याः ॥ ४.०५१.०६

यया । ऋभूणाम्- रश्मीनां चित्किरणानामित्याध्यात्मिके । विधाना विदधुः- विधयो विधीयन्ते ।
आसाम्- तासां मध्ये । क्व स्वित् । कतमा- का । पुराणी- पुरातनी । यत्- यदा । शुभ्राः- शुक्लाः ।
उषसः । शुभम्- शोभनम् । चरन्ति- आचरन्त्यो भवन्ति । तदा । न विज्ञायन्ते- आसां विशेषो न
ज्ञायते । अजुर्याः- नव्या उषसः । सदृशीः- समा एव सन्ति । आसां सादृश्येन विशेषो न ज्ञायत
इति भावः ॥६॥

ता घा ता भद्रा उषसः पुरासुरभिष्टिद्युम्ना ऋतजातसत्याः ।

यास्वीजानः शशमान उक्थैः स्तुवञ्छंसन्द्रविणं सद्य आप ॥ ४.०५१.०७

यासु । ईजानः- यजन् । उक्थैः- मन्त्रैः । शशमानः- शंसमानः । स्तुवन् शंसन्- मन्त्रभावनां कुर्वन् ।
सद्यः- तदैव । द्रविणम्- दैवी सम्पदम् । आप- अवाप । ताः । भद्राः- कल्याण्यः । उषसः- प्रभात्यो

ज्ञानोदयदेवताः । पुरा- पुरातनकालात् । आसुः- अभवन् । अभिष्टिद्युम्नाः- काम्यप्रकाशाः ।
ऋतजातसत्याः- प्रकृतिनियत्यर्थं जाताः सत्याः । ॥७॥

ता आ चरन्ति समना पुरस्तात्समानतः समना पप्रथानाः ।

ऋतस्य देवीः सदसो बुधाना गवां न सर्गा उषसो जरन्ते ॥ ४.०५१.०८

ताः । पुरस्तात्- प्रत्यक्षतः । आ- सर्वतः । चरन्ति- सरन्ति । समना- सहृदयाः । समानतः समना-
समभावनया सचित्ताः । पप्रथानाः- प्रथमानाः । ऋतस्य- प्रकृतिनियतिभूतसत्यस्य । देवीः- देव्यः ।
सदसः- सदः । बुधानाः- बोधयन्त्यः । गावां न सर्गाः- रश्मिसर्गा धेनुसर्गा इव । जरन्ते-
स्तूयन्ते ॥८॥

ता इव्वेश्व समना समानीरमीतवर्णा उषसश्चरन्ति ।

गूहन्तीरभवमसितं रुशद्भिः शुक्रास्तनूभिः शुचयो रुचानाः ॥ ४.०५१.०९

ताः । नु- क्षिप्रम् । एव । समना- सहृदयाः । समानीः- समचित्ताः । अमीतवर्णाः- अप्रमेयाः ।
उषसः- प्रभात्यो विद्याः । चरन्ति- सरन्ति । अभवम्- महत् । असितम्- अन्धकारम् । रुशद्भिः-
स्वप्रकाशैः । गूहन्तीः- आच्छादयन्त्यः । तनूभिः- स्वकीयरूपैः । शुक्राः- शुभ्राः । शुचयः-
पवित्राः । रुचानाः- रोचमाना भवन्ति ॥९॥

रयिं दिवो दुहितरो विभातीः प्रजावन्तं यच्छतास्मासु देवीः ।

स्योनादा वः प्रतिबुध्यमानाः सुवीर्यस्य पतयः स्याम ॥ ४.०५१.१०

दिवो दुहितरः- दिव्याः । विभातीः- ज्वलन्त्यः । देवीः- देव्यः । प्रजावन्तम्- सन्ततियुक्तम् ।
रयिम्- दानयोग्यधनम् । अस्मासु । यच्छत- दत्त । स्योनात्- आनन्दे निमित्ते सति । वः- युष्मान् ।
प्रतिबुध्यमानाः- प्रबोधयन्त्यः । सुवीर्यस्य- शोभनवीर्यस्य । पतयः- पालकाः । स्याम-
भवेम ॥१०॥

तद्वौ दिवो दुहितरो विभातीरुप ब्रुव उषसो यज्ञकैतुः ।

वयं स्याम यशसो जनेषु तद्यौश्च धत्तां पृथिवी च देवी ॥ ४.०५१.११

दिवो दुहितरः- दिव्याः । विभातीः- ज्वलन्त्यः । उषसः । यज्ञकेतुः- यज्ञेन प्रज्ञावान् सन् । वः-
युष्मान् । उप ब्रुवे- स्तौमि । वयम् । जनेषु- प्रजासु । यशसः- कीर्तिमन्तोऽन्नवन्तो वा । स्याम-
भवेम । द्यौश्च पृथिवी च देवी- द्यापृथिव्यौ । तत्- तां कीर्तिं तदन्नं वा । धत्ताम् ॥११॥

Dr. Rangraji